

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.39>

СОРОКА І.В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ**CERTAIN ASPECTS OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING THE INVESTIGATION OF CRIMES OF THEFT COMMITTED BY MINORS**

В умовах інтеграції України до Європейського співтовариства, проведення антитерористичної операції, загострення соціально-економічної ситуації спостерігається суттєве зниження рівня життя й соціального захисту населення та поширення безробіття, що впливає на стан криміногенної ситуації у державі. На сьогодні злочинність досягла найвищого рівня за весь період існування незалежної держави. Конституція України закріплює непорушність права приватної власності та недоторканність житла від будь-яких протиправних посягань. Зважаючи на це, забезпечення охорони приватної власності, її захист від злочинних посягань є одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів. Проте, високий рівень криміналізації населення України, відсутність кваліфікованих кадрів в правоохоронних органах, руйнування системи попередження і профілактики злочинів, низька якість їх розкриття й розслідування, створили підґрунтя до суттєвого збільшення кількості крадіжок майна громадян, особливо тих, що вчиняються неповнолітніми, які дедалі набувають усе більш загрозливих форм. У статті наголошується, що використання спеціальних знань забезпечує процес розслідування необхідними відомостями. Слідчі переважно призначають ідентифікаційні, оминаючи увагою діагностичні та класифікаційні експертизи. У той же час діагностичні дослідження мають вагомого значення. Особливо це актуально в тих випадках, коли злочинець не встановлений. Результати цих експертиз дозволяють визначити напрямки проведення розслідування, висування обґрунтованих версій, пошуку неповнолітніх злочинців тощо.

Ключові слова: крадіжка, неповнолітній, розслідування, слідчі (розишукові) дії, спеціальні знання.

In the context of the integration of Ukraine into the European Community, the implementation of an anti-terrorist operation, the worsening of the socio-economic situation, there is a significant decrease in the standard of living and social protection of the population and the spread of unemployment, which affects the state of the criminogenic situation in the state. Today, crime has reached the highest level for the entire period of existence of an independent state. The Constitution of Ukraine enshrines the inviolability of the right to private property and the inviolability of housing from any illegal encroachments. Considering this, ensuring the protection of private property and its protection from criminal encroachments is one of the priority tasks of law enforcement agencies. However, the high level of criminalization of the population of Ukraine, the lack of qualified personnel in law enforcement agencies, the destruction of the system of prevention and prevention of crimes, the low quality of their detection and investigation, created the basis for a significant increase in the number of thefts of citizens' property, especially those committed by minors, who increasingly acquire everything more threatening forms. The article emphasizes that the use of special knowledge provides the investigation process with the necessary information. Investigators mainly prescribe identification examinations, ignoring diagnostic and classification examinations. At the same time, diagnostic studies are of great importance. This is especially relevant in cases where the criminal has not been identified. The results of these examinations make it possible to determine the direction of the investigation, put forward substantiated versions, search for juvenile criminals, etc.

Key words: theft, minor, investigation, investigative (search) actions, special knowledge.

Постановка проблеми. На сьогодні суспільство вимагає від правоохоронних органів визначення нових стратегічних напрямів їхньої діяльності, створення оновленої ефективно діючої системи з протидії злочинним проявам, пошуку нових підходів до боротьби зі злочинністю неповнолітніх, які б враховували сучасні потреби правоохоронної практики. На необхідність розробки й удосконалення окремої методики розслідування крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми, вказали 83 % опитаних слідчих Національної поліції України. Відповідно, до причин низької якості розслідування крадіжок вони віднесли: неналежне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням (34 %); низький фаховий рівень працівників слідчих підрозділів (21 %); несвочасне проведення окремих слідчих (розшукових) дій (71 %); неналежна координація взаємодією слідчого з оперативними підрозділами (57 %); небажання потерпілих та свідків співпрацювати зі слідством (41 %).

На сьогодні злочинна діяльність неповнолітніх набуває все більш організованого характеру. Дедалі частіше вони входять до складу злочинних угруповань. За даними наукових досліджень, у склад кожної 12-ї групи входить неповнолітній. Неповнолітні злочинці діють більш відкрито, жорстоко й зухвало, застосовуючи зброю та спеціальні засоби. Неповнолітні почали використовувати складні способи підготовки, вчинення й приховування злочинної діяльності. Все це суттєво впливає на організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, яке потребує певного переосмислення й удосконалення з урахуванням сучасних наукових підходів та потреб слідчої практики.

Вказане зумовлює актуальність дослідження, у якому на основі положень КПК України висвітлювались би питання розробки й удосконалення криміналістичної характеристики крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми, організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним проблемам, пов'язаним з питанням розслідування злочинів крадіжок, учинених неповнолітніми приділяли увагу відомі вітчизняні та зарубіжні вчені в різних галузях, зокрема: Л.П. Баканова, В.Д. Берназ, П.Д. Біленчук, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв, О.Ю. Дрозд, О.А. Кириченко, А.А. Кравченко, О.В. Кравчук, М.Н. Курко, Є.І. Макаренко, З.І. Митрохіна, Г.Є. Морозов, Н.І. Николайчик, С.О. Павленко, С.Є. Петров, Б.В. Романюк, В.Г. Севрук, П.Н. Сидорик, С.М. Стахівський, Ю.Д. Федоров, Ю.В. Циганюк, М.Г. Щербаковський, А.І. Юрин та інші.

Мета статті – є висвітлення особливостей використання спеціальних знань під час розслідування злочинів крадіжок, учинених неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час розслідування нерідко виникають питання, для дослідження яких потрібні знання з багатьох галузей людської діяльності. Ці знання в науці називають спеціальними [1, с. 147].

На відміну від знань життєвих (буденних) спеціальні знання є науковими і, як справедливо відзначають М.Г. Щербаковський і О.О. Кравченко, складаються із знань теоретичних і практичних [2, с. 5].

1) відсутності у слідчого спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки і проведення слідчої дії;

2) недостатнього оволодіння слідчим прийомами і засобами швидкого і якісного виконання певної роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок;

3) необхідності з етичних чи тактичних міркувань доручити виконання певних дій саме спеціалістові;

4) одночасному застосуванні кількох засобів криміналістичної техніки;

5) необхідності виконати великий обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань і навичок [3, с. 12].

Метою використання спеціальних знань є: отримання за їх допомогою доказів, іншої інформації, що має значення для правильного вирішення кримінального провадження. Зокрема, у кримінальному судочинстві метою є: допомога в збиранні (виявленні, фіксації, вилученні, забезпеченні схоронності), дослідженні доказів (зокрема слідів, речових доказів). На підставі результатів застосування спеціальних знань будуються версії, планується розслідування, перевіряються докази, обирається тактика окремих слідчих (розшукових) дій [4].

Судові експертизи за досліджуваними кримінальними правопорушеннями мають вагомe значення, оскільки з їх допомогою одержують та закріплюють докази, які можна отримати тільки експертним шляхом. Експертні висновки забезпечують підґрунтя для висунення та перевірки

слідчих версій, встановленню причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, сприяють правильній кваліфікації, підвищенню ефективності тактики проведення слідчих (розшукових) дій.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду [5, с. 3].

В сучасній теорії виділяються три типи завдань судової експертизи: 1) ідентифікаційні завдання (встановлення тотожності певного об'єкту); 2) діагностичні завдання (встановлення ознак і властивостей об'єкту, механізму події, її часу); 3) профілактичні завдання (виявлення обставин, що сприяють вчиненню злочинів і розробка заходів щодо їх усунення) [6, с. 6-7].

Пояснення експерта можуть стосуватися наступних положень висновку: обраної методики дослідження; використання в експертизі науково-технічних засобів та їх можливостей; критеріїв оцінки, яких дотримувался експерт при дослідженні; окремих термінів і формулювань, що були використані тощо [2, с. 42-43].

Висновок експерта з'являється у справі в результаті цілеспрямованої діяльності слідчого, суду (судді), за їх дорученням. На відміну від інших джерел фактичних даних воно містить вихідне знання про обставини, що цікавлять слідчого та суд [7, с. 43].

Стаття 242 КПК України визначає, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Вивченням судово-слідчої практики нами з'ясовано, що дактилоскопічна експертиза призначалась за 74 % кримінальних проваджень розглядуваної категорії, трасологічна – 41 %, психологічна – 33 %, психіатрична – 29 %, наркологічна – 23 %, товарознавча – 12 %, встановлення цілого за частинами – 3 %, мистецтвознавчої – 3 %.

Не меншого значення набувають і терміни призначення експертиз з моменту початку кримінального провадження. Так, нами з'ясовано, що у 5 денний терміни експертизи за розглядуваними суспільно-небезпечними діяннями призначались у 35 % випадків, у 5-15 денний – 38 %, місячний термін – 23 %, понад місячний – 4 %. Зазначене може свідчити про недооцінювання слідчим експертних досліджень при встановленні обставин події розглядуваної категорії. Несвоєчасне призначення експертизи може негативно вплинути на хід та результати проведеного розслідування, у результаті чого винуватці не будуть притягнуті до відповідальності.

Заслужують на увагу й об'єкти експертних досліджень, якими були: предмети, що є речовими доказами у 43 % випадків; сліди, вилучені під час огляду місця події – 47 %, зняряддя – 10 %.

При з'ясуванні доцільності призначення експертизи необхідно враховувати, що нерідко після отримання висновків експертизи підозрюваний визнає свою вину та дає правдиві свідчення. Про це також свідчать отримані відомості. Так, результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 39 %; одержати відомості про особливості вчинення кримінального правопорушення – 24 %. Наведені дані визначають важливість експертизи у викритті злочинців.

Наведені відомості вказують на те, що більшість експертиз призначається слідчими протягом місяця. Тобто значна частина слідчих втрачає дорогоцінний час у встановленні обставин кримінального правопорушення. У результаті цього втрачаються сліди, не виявляються всі обставини події, що може призвести до уникнення відповідальності злочинців.

Наведені нами дані обумовлюються також вимогами КПК України. Так, ч. 2 ст. 242 КПК України зобов'язує слідчого або прокурора звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: – визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності (пункт 3), -встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості (пункт 4).

Суть експертизи полягає у проведенні досвідченою особою (експертом), за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду на основі її спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, які мають значення для провадження, що відображається у висновку експерта [8, с. 40].

Проанкетовані у 81 % працівники слідчих підрозділів визначили дактилоскопічну, як найбільш важливу, експертизу у викритті неповнолітніх злочинців, котрі вчинили крадіжки чужого майна громадян.

Наведені відомості вказують на те, що позиція правоохоронців визначається значенням застосування спеціальних знань у встановленні обставин події при розслідуванні злочинів розглядуваної категорії.

У той же час вказані нами дані визначають, що переважно слідчі віддають перевагу проведеному ідентифікаційним дослідженням, недооцінюючи при цьому можливості діагностичних. Серед причин, на нашу думку, варто назвати значне навантаження на слідчого за кількістю проваджень, що у нього перебувають, відсутність досвіду, оскільки переважно слідчі підрозділи МВС України складають молоді працівники. У той же час варто наголосити на тому, що діагностичні експертизи можуть сприяти слідчому в розумінні механізму вчинення злочину. Так, завдяки дослідженню відповідних об'єктів можуть одержуватись відомості, що підтверджують або спростовують свідчення учасників щодо механізму вчинення події. Так, криміналістичним дослідженням замків та інших об'єктів, пов'язаних з розслідуваною крадіжкою, надається можливість визначити: в якому стані (відкритому чи закритому), положенні (висячому чи лежачому) перебував замок у момент його злomu; яким способом і знаряддям був відкритий даний замок тощо [9, с. 467]. Вагомого значення отримані результати набуватимуть й з метою викриття інсценувань. Так, визначаючи, в якому положенні перебував замок, наявність технічної можливості здійснити перепилювання замку з урахуванням його розташування, наприклад на дверях, інших обставин сприятимуть слідчому в формуванні картини вчиненого суспільно-небезпечного діяння. Це, у свою чергу, сприятиме викриттю неправдивих свідчень відповідних учасників, зацікавлених осіб, визначенню напрямків організації та планування розслідування.

Трасологічна експертиза у провадженнях про крадіжки майна громадян, вчинених неповнолітніми вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають у процесі розслідування. Вона, як наголошує М.І. Порубов, проводиться з метою ототожнення особи обвинуваченого або підозрюваного слідами рук, ніг (взуття), а також різноманітних знарядь злочину, що застосовувалися ним, по їхніх слідах [10, с. 249].

Під час вчинення крадіжки зі зломом залишається значна кількість слідів, за якими можливо визначити спосіб злomu та знаряддя, що для цього використовувалось. За виявленими на місці події слідах можливе визначення знаряддя злomu. Не виключено, що знаряддя були кинуті неповнолітніми на місці вчинення ними крадіжки або у безпосередній близькості. Слідчий, за допомогою спеціаліста-криміналіста, за слідами злomu може визначити тип знаряддя, що могло бути використане для злomu. Ця інформація сприятиме виявленню відповідного знаряддя. На останньому, з досить високою вірогідністю можуть бути виявлені сліди рук злочинця.

Якщо за місцем події залишаються сліди ніг людини у вигляді стежки слідів, вдається визначити напрямок, звідки особа прийшла, пішла. За сприятливих умов експертам вдається встановити такі важливі для розшуку злочинця ознаки особи, котра залишила сліди, як стать, зріст, професія [11, с. 36]. Сліди зубів, губ, нігтів, а також лобу, носу, вух, ліктів, колін характеризуються високим ступенем індивідуальності. Аналіз їх розташування на місці події може бути використаний для встановлення статі, зросту, конституції людини та інших даних. За наявності підозрюваного проводитимуться ідентифікаційні дослідження. У цьому випадку перед слідчим постає необхідність у проведенні дактилоскопічної експертизи. Основним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами рук, які залишені на місці події. Для проведення дактилоскопічної експертизи надсилаються: всі виявлені на місці події сліди пальців рук, долонь або підшви ніг, незалежно від того, повністю або частково в них відобразилися папілярні лінії; фотознімки слідів пальців рук або інших ділянок тіла (направляється разом з негативами); протокол огляду місця події, протокол допиту свідків (очевидців); зліпки, виготовлені з об'ємних слідів; зразки відтисків відповідних ділянок пальців, долонь або підшви ніг підозрюваних, потерпілих та інших осіб [12, с. 26].

За виявленими на місці події слідами рук спеціаліст-криміналіст може визначити, що їх залишила особа відповідного віку. Це, значною мірою сприяє негайній організації пошуку та встановлення неповнолітніх, причетних до вчинення кримінального правопорушення ще до проведення експертних досліджень.

Речові докази, на яких знайдені сліди рук або є припущення про їх наявність, необхідно надсилати експерту якомога швидше. Сліди рук на предметах, що підлягають дослідженню, мають бути, по можливості, представлені в оригіналах. У випадках, коли на експертизу не може бути представлений предмет (або його частина) з відбитком, дослідження проводять за фотокопіями або дактилоскопічним плівкам, на які від копійовані сліди, виявлені порошками [13, с. 33]. При відборі зразків необхідно враховувати умови слідоутворення та за можливості дублювати їх.

На вирішення дактилоскопічної експертизи можуть бути поставлені такі запитання: чи є на об'єкті сліди папілярних візерунків; чи придатні дані сліди для ототожнення особи, яка їх залишила; чи залишені дані сліди певною особою; чи залишені однією особою сліди рук, вилучені у різних місцях [14, с. 10].

Виявлення у різних місцях схожих слідів низу взуття, відбитків рук визначають про причетність до вчинених діянь одних і тих самих осіб. Це сприятиме звуженню кола осіб, серед яких відбуватиметься пошук винуватців крадіжки. Це, значно спрощує діяльність правоохоронців у встановленні й інших обставин кримінального правопорушення.

На місці вчинення неповнолітніми крадіжок чужого майна громадян можуть залишатися й інші сліди: плями слини, поту, волосся тощо. Дані сліди також несуть необхідну інформацію, за допомогою якої, як зазначає М.І. Ніколайчик, можна ідентифікувати особу, яка перебувала на місці вчинення злочину [15, с. 20]. Адже крім особи злочинця їх можуть залишати будь-які інші особи.

Такі сліди можуть залишатися в найрізноманітніших місцях. Наприклад, як зазначають О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, слюна може бути виявлена на недопалках, поштових конвертах, посуді, а також у вигляді пльовків. Виявляється вона за допомогою ультрафіолетової лампи, в променях якої вона світиться блакитним кольором. В центральній частині плями на вигляд більш темні, ніж по краях [16, с. 8]. Варто зазначити, що зазначена інформація є важливою для слідчого при вчиненні крадіжки з продовольчих магазинів, квартир, домогосподарств, де неповнолітні, досить часто смакують солодоші. У результаті чого залишаються на тільки сліди зубів, а й слюна. Ці сліди можуть бути використані при затриманні злочинця та проведення ідентифікаційних досліджень.

При виявленні та вилученні мікрооб'єктів необхідно, як зазначає О.А. Кириченко, застосувати відповідні технічні засоби для ефективної реалізації поставлених завдань [17, с. 72-73]. Водночас, практичними працівниками можливості виявлення мікрооб'єктів не використовуються.

Виявлені в ході огляду місця події сліди крові, слини, поту та інших органічних речовин, як наголошують О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, тільки тоді мають доказове значення, коли вони належним чином зафіксовані – точно записані в протокол огляду, відмічені на планах, сфотографовані (вузлова та детальна зйомка) [16, с. 10].

Судово-медична експертиза речових доказів може дати відповідь щодо однорідності крові, слини та інших виділень організму людини зі слідами аналогічних речовин, вилучених із місця крадіжки.

Не виключено, що під час подолання перешкод, а саме парканів, неповнолітні можуть травмуватися та отримати відкриті ушкодження з кровотечею. Кров неповнолітнього, у цьому випадку варто відшукувати на предметах, яких він торкався, або намагався зупинити кровотечу.

Перед експертом під час дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, на думку М.В. Кисіна та О.К. Туманова, можуть бути поставлені такі питання: чи містяться у сліді кров; чи належить кров людині чи тварині; чи може кров належати певній особі; чи належить кров чоловіку чи жінці; який механізм утворення слідів крові на речових доказах; яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла); як давно утворився слід; якою є кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах тощо [18, с. 79].

Так, без проведення, наприклад, мистецтвознавчої експертизи неможливо встановити справжню вартість викраденого майна, наприклад ікони. У результаті цього вірна кваліфікація дій зловмисників викликати у правоохоронців труднощі, а суд, у свою чергу, не зможе визначитись із покаранням. Таким чином дана експертиза буде розглядатись як обов'язкова для встановлення обставин події. Так, 03.07.2006 р. гр. П., спільно з неповнолітнім В. проникли до буд. № 19 по вул. І. Кутового м. Ново московська, звідки викрали ікону. Допитаний в якості потерпілого гр. Д. оцінив викрадене майно у 10000 грн. Злочинців затримали, а викрадену ікону, направлено на дослідження. За результатами мистецтвознавчої експертизи було визначено, що вартість ікони складає 300 грн. [19].

При розслідуванні крадіжок чужого майна громадян, вчинених неповнолітніми може виникати потреба у проведенні товарознавчої експертизи. У межах експертизи експерт вирішує питання пор належності предметів до даного виду товару, їх сорт, якість, вартість, місце та час виготовлення, відповідність стандарту тощо [20, с. 653].

Експертиза матеріалів, речовин та виробів дозволяє встановити спільну родову (групову) приналежність. За допомогою цієї експертизи можна встановити однорідність (чи не однорідність) викрадених речовин (наприклад фарб, продуктів), виявлених у підозрюваного осіб і зразків, вилучених під час огляду, обшуку [21, с. 112].

Для визначення найменування, сорту і вартості викрадених цінностей з урахуванням їх якості та ступеня амортизації може бути призначена товарознавча експертиза [22, с. 36].

Заслугує на увагу й проведення судово-психіатричної експертизи, яка призначається за наявності сумнівів у психічній повноцінності неповнолітнього та визначає чи не страждає неповнолітній психічним захворюванням, яким саме, чи є він осудним і чи не потребує заходів медичного характеру. За допомогою цієї експертизи визначають психічний стан особи і вирішують питання про її осудність – здатність усвідомлювати фактичний характер і небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними.

Судово-психіатрична експертиза може проводитися стаціонарно (у психіатричному стаціонарі) або амбулаторно (без поміщення особи до психіатричного стаціонару). Якщо при провадженні судово-психіатричної експертизи виникне необхідність тривалого спостереження за обвинуваченим або дослідження його, суд за поданням слідчого, погодженим із прокурором, поміщує його у відповідний медичний заклад, про що виносить постанову. Судово-психіатрична експертиза призначається за наявності сумнівів у психічному здоров'ї підозрюваного. Приводами до виникнення сумнівів та призначення судово-психіатричної експертизи можуть бути: заяви підозрюваного або його родичів про те, що він знаходився на лікуванні у психіатричній лікарні або знаходився на обліку у лікаря-психіатра; відповіді на запитання слідчого з судово-психіатричного диспансеру або лікаря-психіатра про те, що відповідна особа перебуває на обліку або знаходилась на лікуванні; наявність відомостей про наявність в особи травми головного мозку; вказівка різних осіб на дивність поведінки підозрюваного або їх встановлення самим слідчим. У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу (ст. 509 КПК України).

Питання хворобливої залежності є актуальним і для дослідження в порядку психіатричної експертизи [23, с. 181].

Відповідно до ст. 509 КПК України слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно-небезпечного діяння була в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Окремого значення у сучасних умовах відхилень розвитку неповнолітніх набувають заходи їх виявлення та діагностування. Аналіз роботи психоневролога у міській дитячій поліклініці показав, що в амбулаторній практиці зустрічається значна кількість неповнолітніх пацієнтів, вже потребуючих вирішення певних психологічних проблем [24, с. 193]. Вказане визначає, обумовлену практикою, потребу використання спеціальних психологічних знань.

За потреби слідчий може призначити судово-психологічну експертизу. При розслідуванні крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми, вагомим значення має встановлення специфічних особливостей, пов'язаних з психологічною характеристикою вікових груп неповнолітніх. Вона встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви у поведінці особи, котрі мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

Судово-психологічна експертиза вирішує наявність у підлітка відхилень від нормального для даного віку, у тому числі розумової відсталості, її причини, якому віку відповідає розвиток підлітка. За наявності відставання у психічному розвитку визначається, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, правильно сприймати ті чи інші обставини і чи спроможний він дати точні свідчення про них [25, с. 172].

Головним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивуютьвальних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

На ймовірність відставання неповнолітнього у психічному розвитку можуть вказати такі обставини: дані про його педагогічну занедбаність, легковажне ставлення до своїх протиправних дій; значний розбіг між об'єктивним змістом поведінки неповнолітнього та переслідуваними цілями; показання свідків, котрі вказують на помітну різницю між неповнолітнім та основною

масою його однолітків; неадекватність оцінки самим неповнолітнім своїх протиправних дій, відсутність усвідомлення ним протиправності або суспільної небезпеки своєї поведінки (вчинку).

Підставами для призначення судово-психологічної експертизи, як правило, слугують сумніви слідчого у розумових здібностях підозрюваного, свідка, потерпілого, котрі є психічно здоровими людьми, але мають індивідуальну психологічну характеристику, а також необхідність встановлення індивідуальних психічних особливостей конкретної особи, що впливають на сприйняття, запам'ятовування та відтворення ним обставин події [7, с. 174].

На вирішення судово-психологічної експертизи можуть бути поставлені запитання: чи є у неповнолітнього ознаки не пов'язаного з психічними захворюваннями (розладами) відставання у психічному розвитку або інших аномалій психічного розвитку, якщо так, то у чому вони виявляються; чи спроможна підекспертна особа, з урахуванням її вікових особливостей, емоційного стану, індивідуально-психологічних властивостей, рівня розумового розвитку та умов мікросоціального середовища (залежність, погроза, омана) усвідомлювати реальний зміст власних дій та повною мірою свідомо керувати ними і передбачати їх наслідки; чи здатна підекспертна особа, з урахуванням рівня її розумового розвитку та індивідуально-психологічних особливостей, розуміти характер та фактичний зміст власних дій, керувати ними та передбачати їх наслідки?

Судово-психологічна експертиза призначається не тільки у справах про злочини неповнолітніх, але й за будь-якою кримінальною справою, при розслідуванні якої виникає необхідність у встановленні процесу сприйняття події конкретною особою, тобто для вирішення питання про те, чи є сприйняття нормальним, загостреним, відстаючим від нормального, який вид пам'яті найбільше розвинений у даного індивіду, чи може він вірно сприймати оточуючу обстановку, запам'ятовувати та оцінювати фактичні обставини у ланцюгу подій та об'єктивно відтворювати їх [7, с. 173].

На розсуд слідчого, з урахуванням потреб з'ясування тих чи інших обставин, можуть проводитись й інші експертизи.

Кількість проведених експертних досліджень за фактами вчинення неповнолітніми крадіжок чужого майна громадян вказує на те, що слідчі позитивно сприймають їх у встановленні обставин вчиненої події. За кількісними показниками експертні дослідження проводяться за більшістю кримінальних проваджень розглядуваної категорії.

Окремого значення має присутність слідчого при проведенні експертних досліджень.

Завдяки присутності при проведенні експертизи слідчий: а) одержує додаткові можливості для оцінки висновку експерта; б) може роз'яснити експертові поставлені запитання, звернувши його увагу на дані (відомості), яких експерт не враховує, на необхідність повної фіксації перебігу і результатів дослідження; в) може з'ясувати необхідність подання матеріалів чи призначення додаткової експертизи; г) може звернути увагу експерта на вимоги закону, що є обов'язковими для виконання; д) може з'ясувати необхідність збирання нових доказів; є) може надати допомогу експертові у одержанні і фіксації пояснень обвинуваченого [26, с. 214].

Нажаль, з матеріали кримінальних проваджень ми не змогли дізнатись про присутність слідчих при проведенні судових експертиз. У той же час ми не виключаємо такої можливості і вважаємо, що це лише сприятиме якості розслідування.

Вагомого значення може мати й консультування слідчого с приводу можливостей призначення відповідних експертиз за матеріалами кримінального провадження, питань, які можуть бути поставлені на її вирішення. Це не тільки забезпечить усвідомлення слідчим необхідності збору необхідних матеріалів, а також сприятиме більш швидкому отриманню необхідних відомостей.

Висновок. Проведене нами дослідження дає підстави наголосити, що використання спеціальних знань забезпечує процес розслідування необхідними відомостями. Слідчі переважно призначають ідентифікаційні, оминаючи увагою діагностичні та класифікаційні експертизи. У той же час діагностичні дослідження мають вагомого значення. Особливо це актуально в тих випадках, коли злочинець не встановлений. Результати цих експертиз дозволяють визначити напрямки проведення розслідування, висування обґрунтованих версій, пошуку неповнолітніх злочинців тощо.

Список використаних джерел:

1. Петров С.Є. Розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Петров Сергій Євгенійович. К., 2010. 242 с.
2. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Использование специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. 78 с.

3. Морозов Г.Е. Роль специалиста в производстве процессуальных и профилактических действий в стадии предварительного расследования. Хабаровск, 1985. 112 с.
4. Севрук В.Г., Павленко С.О. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 13 квітня 2017 року). Ред. кол.: О.О. Волобуєва, О.В. Одерій, Т.О. Лоскутов, А.С. Політова. Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2017. С. 60–63.
5. Закон України «Про судову експертизу». К., 2004. 11 с.
6. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе. М.: Право и закон, 1996. 224 с.
7. Митрохина З. И. О судебно-психологической экспертизе. Криминалистика и судебная экспертиза : республиканский межведомственный сб. науч. и науч.-метод. работ. Вып. 11. К., 1975. 460 с.
8. Кравчук О.В., Циганюк Ю.В. Порядок призначення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / [голов. ред. Коваленко В.В. та ін.] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К. : ТОВ «Брайт Вайт», 2013. № 2(20). 266 с.
9. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2011. 666 с.
10. Криминалистика : учебное пособие. / Под ред. Н.И. Порубова. Мн.: Выш. шк., 1997. 344 с.
11. Хазиев Ш. Возможности судебно-трасологической экспертизы / Хазиев Ш. // Социалистическая законность. 1991. № 12 (686). С. 80.
12. Сидорик П. Н. Дактилоскопия и ее практическое использование в раскрытии и расследовании преступлений : лекція. Мн. : МВШ МВД СССР, 1989. 35 с.
13. Баканова Л. П. Дактилоскопические исследования. Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1980. 53 с.
14. Біленчук П. Д., Курко М. Н., Стахівський С. М. Проведення судових експертиз : довідник. К., 1996. 52 с.
15. Николайчик Н. И. Методика расследования хулиганства : лекція. Мн. : МВШ МВД СССР, 1985. 28 с.
16. Юрин А. И., Федоров Ю. Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекція. Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1974. 20 с.
17. Кириченко О. А. Криміналістична мікрологія : монограф. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1993. 178 с.
18. Кисин М. В., Туманов А. К. Следы крови : пособие. М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.
19. Кримінальна справа № 33004598 Архів Ново московського міськрайсуду Дніпропетровської області, 2006 р.
20. Филиппов А.Г. Возможности повышения эффективности судебных экспертиз в расследовании преступлений. Труды высшей школы МВД СССР. 1972. Вып. 34. С. 152–159.
21. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. К. : НАВСУ, 2002. 196 с.
22. Макаренко Є.І. Розслідування злочинів проти приватної власності. Навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2010. 106 с.
23. Экспертизы в судебной практике: учебное пособие для студентов юрид. ин-тов и фак. / [В.И. Гончаренко, В.Е. Бергер, Т.В. Варфоломеева и др.]. К.: Вища шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1987. 200 с.
24. Ефимов Ю.А. Возможности диагностики донозологического этапа развития психосоматических заболеваний. Восьмой всесоюзный съезд невропатологов, психиатров и наркологов. М., 1988. Т. 2. С. 193–195.
25. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. М. : Мегатрон XXI, 2000. 2-е изд., доп. 334 с.
26. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности). Волгоград, 1984. 238 с.